



Kemaliye ve Çevre Yerleşmelerinde Yer Alan Geleneksel Konutlarda Yerel Bilgi ve Deneyim Kullanılarak Uygulanan Koruma Müdahalelerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Conservation Interventions that Use Local Knowledge and Experience at Traditional Houses Located in Kemaliye and Surrounding Settlements

Ezgi KORKMAZ, Mehmet Zafer AKDEMİR

ÖZ

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Erzincan İli Kemaliye ilçesi ve çevre yerleşimleri, mimari tasarımında özgün dokusu ile ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Bölgede yer alan geleneksel konutların zaman içinde göç nedeni ile kullanılmaması gerekli bakımların aksamasına neden olmuştur. Bu aksama ile birlikte etkin olan iklimsel etkenler yapılar da farklı düzeylerde hasarlar oluşturmuştur. Bu hasarların oluşmaması için geleneksel konutların düz damları ve cepheleri sac malzeme ile kaplanmıştır. Yerel bilgi ve deneyim kullanılarak uygulanan bu koruma yöntemi bölgenin özgün mimari dokusunun görünür olmasını engellemiş ve görüntü kirliliğine neden olmuştur. Bununla birlikte, bu yöntem konutların günümüze kadar ulaşmasını da sağlamıştır. Diğer bir müdahale yöntemi olan “emanete almak” ise, konutların taşıyıcı elemanlarında meydana gelen hasarlara yöneliktir. Bu müdahale biçimi ile hasar alan taşıyıcı elemanların onarılması veya yerine yenisinin yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Uygulanan bu koruma yöntemleri ele alındığında, konutların ayakta kalması sağlanmakla birlikte, farklı mimari etkilere neden olduğu görülmektedir. Geleneksel konut çevrelerinin korunması ve mimari mirasın geleceğe aktarılabilmesi önemli bir gerekliliktir. Bunun yerel bilgi ve deneyimlerin evrensel koruma ilkelerine uyumlu olarak karşılık bulması ile sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla, çalışmada, Kemaliye ve çevre yerleşmelerinde yer alan geleneksel konutların yapısal kuruluşları, konutlarda meydana gelen hasarlar, bu hasarların giderilmesi ve mevcut yapının korunması için uygulanan müdahalelerden “sac kaplama” ve “emanete alma” değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Emanete alma; geleneksel konutlar; Kemaliye; koruma uygulaması; yerel bilgi ve deneyim.

ABSTRACT

Located in eastern Anatolia, the Kemaliye district of Erzincan province and surrounding settlements are distinguished by unique architectural design. Due to urban migration, traditional houses in the region are not in use, leading to a gradual neglect of necessary maintenance. Climatic factors also cause varying degrees of structural damage. Flat roofs and facades of traditional houses are covered with sheet metal to prevent this damage. This method, applied with local knowledge and experience, has hidden the region's unique architecture and caused visual pollution. However, it has also ensured the preservation of these houses. Another method, “the suspension of the load (emanete almak)” is used to repair or replace damaged structural elements. While ensuring the general preservation of the houses, these methods have architectural impacts. The preservation of traditional settlements and architectural heritage is critical, and it is expected that local practices are in accordance with universal principles of preservation. In an effort to investigate further, the structural organization of these traditional houses, damage sustained, and “sheet metal coating” and “suspension of the load” methods of preservation are evaluated.

Keywords: Suspension of the load; traditional houses; Kemaliye; conservation interventions; local knowledge and experience.

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, İstanbul.

Başvuru tarihi: 09 Ocak 2015 - **Kabul tarihi:** 04 Ekim 2015

İletişim: Ezgi KORKMAZ. **e-posta:** korkmaz.ezgi@gmail.com

© 2015 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2015 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Erzincan ili, Kemaliye (Eğin) ilçesi ve çevre köyleri, Anadolu konut mimarisinin özgün örneklerini barındıran yerleşme karakterine sahiptir. Kemaliye, Fırat Nehri'nin kollarından biri olan Karasu'nun batı kıyısında, Kadı Gölü olarak adlandırılan su kaynağının çevresindeki cami, medrese, hamam ve değirmenden oluşan sosyal çevrenin etrafında gelişmiştir. Dar sokakların iki yanındaki genellikle iki veya üç-dört katlı konutları ile günümüze kadar gelebilmiş nadir yerleşim merkezlerindedir.¹ Kemaliye (Eğin) doğal, tarihsel, kültürel değerlerinin yanı sıra mimari dokusuyla da ÇEKÜL'ün "7 Bölge 7 Kent" programında Doğu Anadolu Bölgesi'ni temsilen seçilmiştir. Ayrıca 2000 yılında kurulan "Tarihi Kentler Birliği" ne üye olmuştur.²

Kemaliye ve çevre yerleşimleri, Anadolu'nun farklı geleneksel konut bölgelerinin kesişiminde konumlanmaktadır. Plan örgütlenmesini zorlu topografik koşulların belirlediği kütle düzeni ve yapım özellikleri ile 19.yy. sonlarından 20.yy. başlarına tarihlenen Osmanlı dönemi konut geleneğinin önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır.³

Kemaliye'nin demografik yapısı yıllar boyunca sürekli değişime uğramıştır. İlçe nüfusu 15. ile 19. yüzyıl arasına kadar büyük oranda artış göstermiş, ancak 19. yüzyıl ortasından itibaren sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı kent nüfusunda azalmalar başlamıştır.⁴ Bölgenin topografik özellikleri nedeni ile tarım arazilerinin azlığı, iş imkânlarının sınırlı olması 19. yüzyıl ortasından sonra meydana gelen göçlerin ana nedenlerindedir.

Zaman içinde göç nedeni ile konutların kullanılabilmesi gerekli bakımların yapılmasını aksatmış ve yapılarla tahribata neden olmuştur. Bunu önlemek için konut cepheleri sac levhalarla kaplanmış ve toprak damlar sac levhalarla kaplı eğimli çatılarla örtülmüştür. Bu uygulama, konutları iklimsel etkenlerden kısmen korumasına karşın, mimarinin özgün dokusunu ve görünüşünü zedeleyen bir müdahale olarak görülmektedir. Özgün konut dokusuna sahip olan bu bölgenin havza boyutunda korunması yaşamsal öneme sahiptir.

Bu amaçla 2007 yılından beri Kültür Bakanlığı tarafından geleneksel konutların onarımı için koruma fonu (proje yapım ve onarım destekleri) oluşturulmuştur. Bu fonun kullanılmasına dönük adımlar ve uygulamalar zaman zaman evrensel koruma ilkeleri ile çelişen sonuçlar doğurabilmektedir. Yapılan bu müdahalelerin bir bölümünün özellikle özgün detayları geri dönüle-



Şekil 1. Kemaliye'nin konumu ve genel görünüşü.

mez şekilde ortadan kaldırılması, bölge mimari dokusu açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır.

Kentsel alanda yaşanan koruma sorunları, Kemaliye çevre yerleşimlerini oluşturan kırsal alanlarda da görülmektedir. Ancak kırsal yerleşimlere yönelik yasal mevzuatın geç gelişmesi ve yasada kırsal sit alanları ile ilgili boşluklar bulunması, bu bölgelerin korunmasına yönelik adımların atılmasının ihmal edilmesine neden olmuştur. Kırsal yerleşimlerin korunması Dünya'da yaygınlaşırken, Türkiye'de bu koruma değerlerini açıklayabilecek yasal düzenlemelerde eksiklikler bulunmaktadır.⁵

Bu nedenle çalışmada, Kemaliye ve çevre yerleşmelerinin özgün mimari dokusunun korunmasına yönelik yerel bilgi ve deneyim kullanılarak yapılan müdahaleler koruma ilkeleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

Kemaliye Konut Dokusunun Biçimlenişi

Kemaliye ve köylerinde yerleşme karakterini merkezde doğuda Fırat Nehri, batıda ise arazinin yapılanmayı olanaksız kılan, birden dikleşen yapısı belirler. Doğu-batı yönündeki kesin sınırlı alan içinde yayılmayan Kemaliye, kuzey-güney doğrultusunda arazinin sınırlı koşulları değerlendirilerek çeperlerde seyrek, merkezde daha sıkışık bir doku karakteri gösterir (Şekil 1).

Yerleşmeye karakterini kazandıran önemli özelliklerden biri de %45'lere varan eğimlere yerleşmiş konut dokusudur. Bu konut dokusu, eğime paralel ve dik yolların iki kenarına konumlanmış, ev sıralarını eğime dik yönde birbirine bağlayan setlendirilmiş bahçelerden oluşmaktadır.⁶

Kemaliye konutlarının kat adedinin, yapının eğimli arazideki konumu doğrultusunda belirlendiği gözlenmektedir (Şekil 2). Konutlar eğime uygun olarak 3-4 katlıdır. Topografyanın hangi noktasına yerleşilirse yer-

¹ Pektaş, 2006, s. 13.

oldu

² <http://www.cekulvakfi.org.tr/haber/kemaliyede-yilda-neler->

³ Alper, 1990, s. 55.

⁴ Aksın, 2003, s. 115.

⁵ Kayın, 2012, s. 46-49.

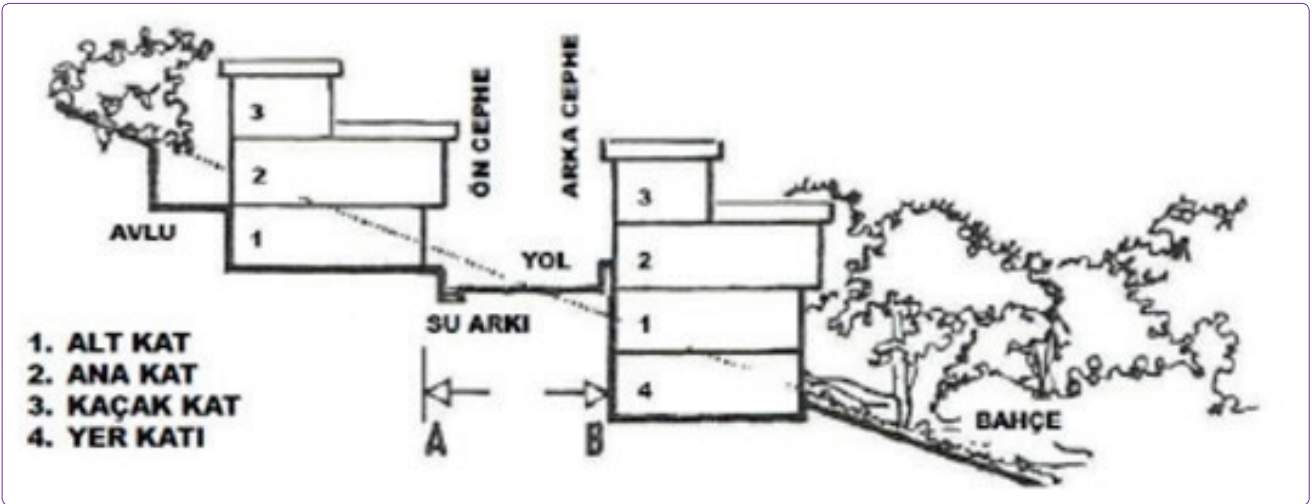
⁶ Alper, 1990, s. 142.



Şekil 2. Kemaliye konut dokusu.



Şekil 4. Kemaliye evlerinin dış çevre (manzara) ile ilişkisi.



Şekil 3. Kemaliye evlerinin kat organizasyonu.*

leşilsin, yerleşme dokusunda bugün var olan onutların iki tam katı bulunmaktadır. Kat organizasyonu açısından konutlar “Alt Kat”, “Ana Kat” ve “Kaçak Kat”dan oluşur. Yapının yol ile doğrudan ilişki düzeyine ve arazinin eğim derecesine bağlı olarak bazı konutlarda, dış cepheden algılanabilen “Yer Katı” olarak adlandırılan ikinci bir alt kat, ya da toprağa gömülü “Soğukluk/Mahzen” olarak adlandırılan bodrum kat bulunmaktadır. Bu bağlamda, kat adedi sınırının bazı örneklerde kaçak kat ile birlikte dört kata ulaştığı görülmektedir (Şekil 3). Kemaliye konut dokusunun farklı özelliği, konutların tümüne yakın bölümünde katların kaçak katı dışında doğrudan dış çevre ile ilişkisinin (manzara) sağlanabilmesidir (Şekil 4).

Geleneksel konutların mekânsal boyutları “Mağ”⁷

* Alper, 1990.

⁷ “Mağ” Kemaliye yöresinde, konutlarda yapısal zorunluluklardan ortaya çıkan, iki döşeme girişi arasındaki 2.50-3.50m.’lik açıklık birimini tanımlayan, “birim modül” olarak da ifade edilen, yöresel bir ifadedir.

adı verilen birim modülün (2.50-3.50m) katları şeklinde gelişmiştir. Bu modülün oluşmasında etkili yapısal zorunluluk yapının döşeme kurgusunda kullanılan taşıyıcı kiriş işlevi üstlenen ağaç kütüklerinin boyutlarından (6.50-7.00m) kaynaklanmaktadır.

Taş, ahşap ve kerpiç, Kemaliye konutlarının yapımında kullanılan temel yapı malzemelerini oluşturmaktadır. Konutlar, karma yapım sistemine sahip olup, ana kat düzeyine kadar ahşap hatıllı, çamur harçlı yığma moloz taş tekniği ile yapılmış, ana kat ve dam katlarında ise “hımış” yapım tekniği ile kerpiç dolgu ahşap karkas olarak inşa edilmiştir. Yapım tekniğinde kerpiç, ahşap karkas sistemin dolgu gereci olarak kullanılmıştır. Taş duvarların sokak cephesi sıvasız, iç bölümü ise sıvalıdır. Ahşap karkas duvarın dış yüzü ise “sıra tahtası” adı verilen, düşey olarak dizilmiş çam ağacından levhalarla kaplanmıştır. Genişlikleri 15-30 cm, kesit kalınlıkları 1.5-2.5 cm arasında değişen bu düşey kaplamaların Anadolu’nun başka bir bölgesinde yer almaması, böl-



Şekil 5. Kemaliye evlerinin cephelerindeki düşey ahşap kaplamalar.



Şekil 6. Rıhtım kaplı damların işlevsel kullanımı.

geye özgün karakterini kazandıran önemli özelliklerden biridir⁸ (Şekil 5).

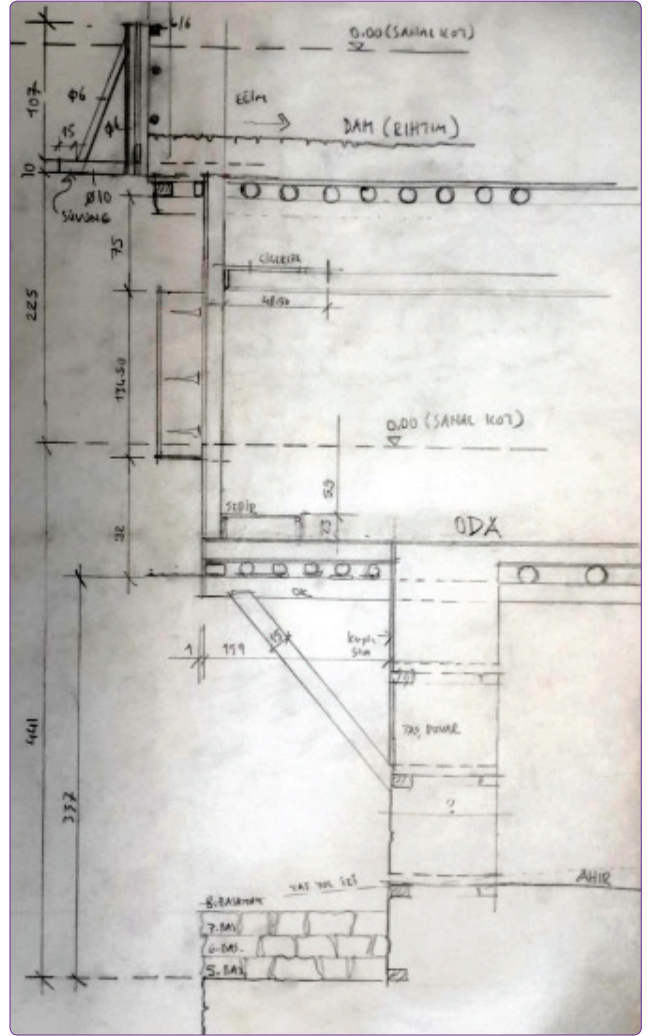
Kemaliye (Eğin) geleneksel konutlarının çatıları, servis birimlerini içeren (merdiven, kiler, vb.), "Kaçak Kat" olarak adlandırılan kapalı bölümden ve onun önünde yer alan, yapı alanının yarısından daha büyük bir bölümü kapsayan açık mekândan oluşmaktadır.⁹ Bu çatı düzlemi, konutlara özgün karakteri kazandıran, dere taşı/rıhtım¹⁰ kaplı düz dam (Yetme) olarak oluşturulmuş ve damlar, örtü ögesi olarak kullanılması ile birlikte, farklı işlevsel kullanımlarla tanımlanmıştır.

Rıhtım kaplı damlar, konutu dış etkilerden korumasının yanı sıra, düğün eğlenceleri, bağ ve bahçelerde yetiştirilen meyvelerin kurutulması, kışlık yiyeceklerin hazırlanması gibi kullanımları barındırmaktadır (Şekil 6).

⁸ Torbaoğlu, 2010, s. 75.

¹⁰ "Rıhtım" Kemaliye yöresinde dere taşına verilen isim.

⁹ Alper, 1990, s. 91.



Şekil 7. Kemaliye evi kesiti.**

Damların yapımında yöreye özgü bir toprak türü olan "gavcin"¹¹ kullanılmıştır. Loğ adı verilen silindirik taş ile gavcin sıkıştırılarak 10-15 cm kalınlığında geçirimsiz bir tabaka oluşturulmuş ve yağışın tahliyesini tek noktadan uzaklaştırmaya yönelik belirli bir eğim verilmiştir. Oluşturulan dam yüzeyinin küçük dere taşlarıyla kaplanması ile de dam örtüsü tamamlanmıştır (Şekil 7).

Kemaliye ve Çevre Yerleşmelerinde Uygulanan Yerel Koruma Müdahalelerinin Değerlendirilmesi

Kemaliye ilçe merkezi ve köy yerleşimleri bölge coğrafyasının zorlu topografik koşullarını barındırmaktadır.

** Akdemir, 2012, YTÜ Bilimsel Araştırma Projesi "Kemaliye (Eğin) Evlerinin Çatı Ve Duvar Kuruluşlarının Tespiti Ve Koruma Sorunlarına Yönelik Öneriler", PROJE NO: 2012-03-01 KAP01, 2012-2014.

¹¹ "Gavcin" Kemaliye yöresinde konut döşemelerinde, düz dam yapımında kullanılan, yöreye özgü, sıkıştırıldığında su geçirimsizliği sağlayan, killi-kumlu bir toprak türünü tanımlamaktadır.



Şekil 8. Düşey ahşap kaplı cephelerde oluşan bozulmalar.



Şekil 9. Damların eğimli çatı ile kapatılması.

Bölge anıtsal nitelik taşımayan ancak kent için önemli olan kamu, dini, ticari ve sosyal yapıları barındırmakta ve mimari dokuyu büyük ölçüde oluşturan konutlar bu yapıların çevresinde konumlanmaktadır. Merkez ve köylerin bulunduğu alanlar genellikle setlendirilmiş meyve ağaçlarının yoğun dokusu içinde gizlenmişken, yerleşme dışında kalan alanlar ise, çorak bir arazi görüntüsü vermektedir. Bölgede kış mevsiminin uzun sürmesi ve tarımsal arazinin sınırlı olmasından dolayı tarım gelişmemiştir. Bu nedenle bölge halkı farklı dönemlerde geçimlerini sağlamak için, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun diğer büyük kentlerine göç etmişlerdir.¹²

Kemaliye ve köylerinde, özellikle kış aylarında, konutların boş kalması ve iklimsel etkenlere karşı düzenli bakımı zorunlu kılan uygulamaların (damların loğlama işlemi gibi) kesintiye uğraması ciddi riskler oluşturmaktadır (Şekil 8). Bu nedenle, konutlardaki yıpranma ve çöküntü süreci hızlanmış ve buna çözüm bulmak amacıyla konutların damları ve düşey ahşap kaplamalı cepheleri bölge halkı tarafından, ekonomik bir çözüm sağlayan, sac malzeme ile kapatılmıştır.

1950'lerde ahşap cephelerin ve damların korunması için kullanılmaya başlanan *sac kaplamalar*, mimari kimliğin belirli bir oranda bozulmadan günümüze ulaşmasında önemli bir etken olmuş ve zamanla çevre yerleşimlerin de uyguladığı bir koruma yöntemi haline gelmiştir. Bölgenin ayırt edici mimari özellikleri olan teras çatı sisteminin (toprak dam) ve düşey ahşap cephe kaplamalarının korunması için yöre halkı tarafından geliştirilen bu yöntem, konutların bir ölçüde hasar almadan günümüze ulaşmasını sağlamış olmasına karşın, bölgede yer alan yerleşmelerin özgün mimari karakter-



Şekil 10. Damların ve cephelerin sac malzeme ile kapatılması.

inin görünürlüğünü engellemiş ve görüntü kirliliğine neden olmuştur (Şekil 9 ve 10).

Diğer bir müdahale yöntemi olan "*Emanete alma*" ise, geleneksel mimari mirasın önemli örneklerini barındıran bölgede, konutlardaki yıpranma ve çöküntü sürecinin sonucu olarak, özellikle taşıyıcı sistemde

¹² Pektaş, 2006, s. 19.



Şekil 11. Emanete alma.

oluşan hasarları önlemek veya taşıyıcı bileşenleri değiştirip/onarmak amacıyla yapıya uygulanmaktadır. Kemaliye ve çevre yerleşimlerinde, yerel ustaların bilgi ve deneyimleri kullanılarak uygulanan “*Emanete alma*”, güncel deyimle yapının askıya alınması ve bu şekilde taşıyıcı elemanlara müdahale edilmesi işlemidir. Bu uygulamada yapı ahşap kalas dikmeler yardımı ile desteklenmekte (yerel ustalar tarafından “direk vermek” olarak bahsedilmektedir) ve askıya alınmaktadır. Böylece yapıda müdahale edilmek istenen bölümün üzerinden yükü alınarak, o bölgenin onarımı/güçlendirilmesi yapılmaktadır. Eğer taşıyıcı eleman değiştirilemeyecek gibi ise, bu durumda o bölüme sürekli yapıda kalabilecek şekilde *emanete alma* yapılmaktadır (Şekil 11).¹³

Uygulanan koruma müdahalelerinden *sac kaplamalar*, bölgenin mimari karakterini bozarken, *emanete alma* uygulaması yapının ayakta kalmasını sağlayan en önemli müdahalelerden birini oluşturmaktadır.

2007 yılından itibaren ise Kültür Bakanlığı tarafından geleneksel konutların onarımı için oluşturulan koruma fonları (proje yapım ve onarım destekleri) ile Kemaliye merkezde birçok konutun restorasyonu bölgedeki yerel ustalar tarafından yapılmış ve yapılmaktadır. Mevcut dokuda konut cephelerinde 30 cm’e yaklaşan genişliklerde özgün ahşap kaplamalar

¹³ Kemaliye’de yaşayan ve *emanete alma*yı uygulayan yerel ustalardan Ömer Kaymaz ve Mehmet Özışık ile 28.06.2012 ve 29.06.2012 tarihlerinde yapılan sözlü görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilerdir.



Şekil 12. Restorasyonu yapılan evin ön cephe eski ve yeni hali.””

kullanılmasına karşın, günümüzdeki restorasyon uygulamalarında benzer ölçüleri karşılayan ahşaplar bulunamadığından, Rusya’dan ithal edilen, 15-17 cm genişliğinde çam ağacından kaplamalar kullanılmıştır. Restorasyon çalışmalarının bir bölümünde kaplamaların yüzeyine bezir yağı veya koruyucu vernik sürülmüş,¹⁴ diğer bir bölümünde ise kaplamanın özgün dokusunu kapatmayan, nefes almasını sağlayan, solvent içerikli, şeffaf emprenye malzemesi uygulanmıştır¹⁵ (Şekil 12). Taş duvarlarda meydana gelen çatlaklar hidrolik kireç esaslı harçla onarılmış ve açılan derzlere taş tozu, hidrolik kireç ve az miktarda beyaz çimento karışımı harç ile derz yapılmıştır.¹⁶ Mevcut toprak döşemelerin çökmüş olan bölümleri yöresel yaş-kuru toprağı¹⁷ ile doldurulup, üzerine özgün malzeme olan rıhtım yapılmıştır (Şekil 13). Ancak daha önceden koruma amaçlı olarak uygulanan sac çatılar sökülmeyerek yerinde bırakılmıştır.¹⁸

Son yıllarda uluslararası doğa sporları festivali ile gündemde önemli bir yer edinen ve turizm potansiyeli de yüksek olan bölgede, *sac kaplamalar* nedeni ile bozulan mimari dokunun özgünlüğünü ortaya çıkaracak

””Proje müellifi Yük. Mimar Eray Parlakkaya’dan yazılı ve sözlü görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Halil Akfırat Evi restorasyon görselleri.

¹⁴ Proje müellifi Yük. Mimar Eray Parlakkaya’dan yazılı ve sözlü görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.

¹⁵ Apçağa Köyü Dernek Başkanı Hadi Yurdakul ile yapılan sözlü görüşme sonucunda elde edilmiştir. Uygulanan malzeme ve karışımlarla ilgili tercihlerin, uygulayıcı firmalar tarafından, özgün dokuya uygun olduğu düşünüülerek yapıldığı belirtilmiştir.

¹⁶ Proje müellifi Yük. Mimar Eray Parlakkaya’dan yazılı ve sözlü görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilere göre; taş duvarlarda kullanılan mevcut harç karışımlarının analizi yapıldıktan sonra, duvarlarda meydana gelen çatlaklar, bağlayıcılığın artırılması amacı ile uygulayıcılar tarafından seçilen malzemeler ile onarılmıştır.

¹⁷ “Yaş-kuru toprağı” Kemaliye yöresinde konut döşemelerinde, düz dam yapımında kullanılan, yöreye özgü, sıkıştırıldığında su geçirimsizliği sağlayan, killi-kumlu bir toprak türünü tanımlamaktadır.

¹⁸ Proje müellifi Yük. Mimar Eray Parlakkaya’dan yazılı ve sözlü görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.



Şekil 13. Ahşap tavan kirişlerinin onarım aşaması.****

çözümlere dönük adımlar daha fazla tartışılmaya ve uygulanmaya başlanmıştır.¹⁹

Bu bağlamda yapılan müdahalelerin çağdaş koruma ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu amaçla, 1994 tarihli “Nara Belgesi”, ICOMOS Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler (1999),²⁰ ICOMOS Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (2003)²¹ ve ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013)²² gibi koruma, onarım ve restorasyon açısından önem taşıyan belgeler incelenmiştir.

Tüm bu belgelere göre “koruma”, çok boyutlu, geçmiş değerlere bu günün değerlerini katan, fiziksel çevreyi sosyal ve kültürel boyutları ile zenginleştiren geniş katımlı bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Koruma-

yı tüm boyutları ile hayata geçirebilmenin güçlüğü, bu disiplinlerle ilgili kişi, kurum ve kuruluşların bir araya gelmesi ile çözümlenebilir. Mimari mirasın korunması, güçlendirilmesi ve restorasyonu disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir.²³

Kemaliye ve çevre yerleşmeleri, bölge mimarisinin özgünlük açısından ayırt edici özelliklerini barındırmaktadır. Yerel ustaların bilgi ve deneyimi ile yapılan uygulamaların evrensel koruma ilkeleri açısından değerlendirilmesi önemli bir gerekliliktir. Bu açıdan 1994 tarihli “Nara Belgesi” incelendiğinde, “özgünlük” kavramı öne çıkmaktadır. Burada özgünlük yargısının; tasarım ve biçim, malzeme ve nesne, kullanım ve işlev, gelenek ve teknikler, konum ve yerleşim, ruh ve anlatım, ilk tasarım ve tarihsel evrim gibi bilgi kaynaklarına bağlı olduğundan bahsedilmektedir.²⁴

Aynı şekilde, ICOMOS Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler 1999’da da koruma ve yaşatmanın temel amacının, kültür varlığının “tarihi özgünlüğünü ve bütünlüğünü” korumak olduğu söylenmektedir.²⁵

ICOMOS Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler 2003’de ise, mimari mirasın uygulanan müdahaleler sonrasında tüm bileşenleriyle dönemin yapım teknolojisini yansıtmadığını, sağlayacağı yarar veya zarar tam olarak belirlenmeden geriye dönüşü olmayan müdahalelerden mümkün olduğunca kaçınılmasının önem taşıdığı belirtilmektedir.²⁶

Ayrıca bölge, ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi 2013’e göre incelendiğinde, Madde III.2. Koruma Değerleri’nde yer alan, özgünlük, bütünlük, teknik ve teknolojik değer, grup değeri ve kullanım değeri bakımından önem kazanmaktadır. Burada yer alan özgünlük maddesi, mimari mirasın konum, tasarım, malzeme ve işçilik özellikleri açısından içinde bulunduğu kültür alanının bozulmamış ve tahrif edilmemiş bir belgesi olmasını ve korumaya yönelik tüm yaklaşım ve uygulamaların, bu mirasın sahip olduğu değerleri somutlaştıran özgünlüğü korunmasını istemektedir.²⁷

IV.2. Mimari Mirasa Müdahale İlkeleri, madde 1., 2. ve 4.’de ise, mimari mirasın korunmasına yönelik müdahalelerde yapının özgünlüğünün tüm boyutlarıyla korunması, yapılan müdahalelerin yapıya zarar vermemesi, tarihi belge niteliği olan izlerin yok olmaması ve değiştirilmemesi, yapı bütünlüğünün korunması,

****Proje müellifi Yük. Mimar Eray Parlakaya’dan yazılı ve sözlü görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.

¹⁹ KEMAV (Kemaliye Kültür ve Kalkınma Vakfı), yerel sivil oluşumlar ve sürece dahil olan üniversitelerin ilgili birimleri tarafından düzenlenen panel, toplantı, vb. alanlarda tartışılmakta ve çözümler aranmaktadır.

²⁰ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0943685001353670528.pdf

²¹ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0205864001353670882.doc.

²² http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf

²³ ICOMOS, 2003, s. 1. Genel Ölçütler; 1.1

²⁴ Nara Özgünlük Belgesi, 1994, s. 2, Madde 13. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf

²⁵ ICOMOS, 1999, s. 2.

²⁶ ICOMOS, 2003, s. 1. Genel Ölçütler; 1.1, 1.3 ve 1.7

²⁷ ICOMOS, 2013, s. 3.

müdahalelerin daha sonra gerçekleştirilecek araştırma ve çalışmaları yanılmayacak şekilde yapılması, özgün yapıya olabildiğince zarar vermeden kaldırılabilir ve/veya yenilenebilir tekniklerle uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁸

Bu ilkeler bağlamında Kemaliye ve çevre yerleşimlerinde yer alan geleneksel konutlara yapılan müdahaleler değerlendirildiğinde, en yoğun müdahale şekli olarak karşımıza çıkan *sac kaplamaların* konutları belirli bir düzeyde hasar almadan günümüze ulaştırmayı başarabildiği görülmektedir. Bu uygulama, bölge mimarisinin iklimsel etkenlere karşı geçici bir süre için, belirli bir düzeyde korunması bakımından ve sökülüp geri alınabilir olmasından dolayı kabul edilebilir düzeyde görülmektedir. Ancak, uygulama kentsel dokunun özgün silüetini önemli ölçüde değiştirmekte ve görüntü kirliliğine neden olmaktadır. Uygulamanın yapının ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihi değerine uygun olmadığı, anlaşılabilirliğini etkilediği ve özgün detayları gizlediği düşünülmektedir. Ayrıca bu müdahale biçimi ile bölgeye özgü yaşantıda birçok işlevi barındıran damların kullanım amaçlarının da (meyve-sebze kurutma, oturma, eğlence vb.) değişime uğradığı görülmektedir.

“*Emanete alma*” ise, günümüzde güncel uygulamalarda karşılaşılan yapının askıya alınması işleminin bir benzeri olmakla birlikte, bölgedeki ustaların yerel bilgi ve deneyimleri ile yerel malzemeler kullanılarak yapılan bir koruma/onarım uygulamasıdır. Çağdaş koruma ilkeleri ile çelişmeyen, yapının özgünlüğünü bozmadan, onarımın gerçekleştirilmesini sağlayan bir yöntem olarak kabul gören uygulamanın, yerel bilgi ve deneyimin sürdürülebilmesi için (bölgede sadece birkaç usta tarafından yapılabildiğinden) akademik bilgi ile desteklenerek önemli bir örnek oluşturabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Kemaliye ilçe merkezi ve çevre köylerinin mimari dokusu bölge coğrafyasının zorlu koşulları içinde biçimlenmiş ve belirli bir düzeyde günümüze kadar taşınabilmiştir. Mimari mirasın yanı sıra, somut ve somut olmayan kültür mirası ile havza ölçeğinde doğal ve kültürel ilişkilere sahip, bütünlük koruma anlayışı ile ele alınması gereken özgün bir karakteri tanımlamaktadır.

Bölgede yer alan geleneksel konutların göç nedeniyle kullanılmamasının yanı sıra, kış aylarında yaşanan iklimsel etkenler sonucu (ıslanma-kuruma ve donma-çözülme) taşıyıcı sistemde ciddi hasarlar oluşmaktadır. Özellikle dam örtüde yer alan sıkıştırılmış toprak bünyesine su almakta ve çözünmektedir. Bu nedenden do-

layı konutların bir bölümü veya tamamı kullanılamaz duruma gelmektedir. Bölge halkının bu soruna çözüm olarak bulduğu *sac kaplama* uygulaması ise, zaman içerisinde hemen hemen tüm konutlarda uygulanarak yerleşmenin ve çevre köylerinin özgün dokusunun bozulmasına neden olmaktadır.

Yapılan yerel uygulamanın, konutların taşıyıcı sistemlerinin günümüze kadar belirli bir düzeyde bozulmadan ulaşmasında etkili olduğu ancak, evrensel koruma ilkeleri açısından değerlendirildiğinde, mimari mirasın özgünlüğünü bozduğu ve kentsel dokunun silüetini önemli ölçüde değiştirdiği görülmektedir.

Bu amaçla, tekil yapı ölçeğindeki çatı ve duvarlarda yaşanan koruma sorunları için, belirlenen yapım sistemlerine ve özgün malzeme özelliklerine uyumlu ve çağdaş koruma ilkelerine uygun çözümlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, farklı disiplinlerden ilgili uzmanların bir araya gelmesi ile TÜBİTAK proje önerisi geliştirilmektedir.

Yerel ustaların bilgi ve deneyimi değerli görülmeyle birlikte, bu bilgi ve deneyimin belgelenmesi, akademik birikimle buluşması, eksikliklerini ve olası hataları en aza indirmek açısından oldukça önemlidir. Akademik alanın da aynı şekilde, yerel bilgi ve deneyimi göz ardı etmeden, koruma çalışmaları içinde yer alması önemli bir kazanımdır. Bu kazanım analitik gözlem ve deneylerle sorgulanarak desteklenmelidir.

Bu amaçla, Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen, Proje No: 2012-03-01 KAP01 olan, “Kemaliye (Eğin) Evlerinin Çatı Ve Duvar Kuruluşlarının Tespiti Ve Koruma Sorunlarına Yönelik Öneriler” başlıklı araştırma projesi 2014 yılında tamamlanmıştır. Proje kapsamında Kemaliye (Eğin) İlçesi merkez yerleşimindeki yoğunluğu ve sınırları saptanabilir nitelikteki değişmelerle özgünlüğünü halen koruyabilen geleneksel ahşap konutların çatı ve duvar kuruluşları incelenmiştir. Yerel ustalarla sözlü görüşmeler yapılarak bilgi ve deneyimleri kayıt altına alınmıştır.

Köylerin ve ilçe merkezinin özellikle göç verme nedeniyle boşaldığı ve kültürel bir çözülmenin yaşandığı son dönemlerde köy yaşamını çekici kılacak faktörlerin geliştirilmesi, kalkınma ajansları ve kamu fonları ile geleneksel aktivitelerin güçlendirilmesi, ekolojik turizm (ekoturizm), agroturizm, çiftlik tatilleri vb. önerilerin getirilerek geliştirilmesi ve sürekliliği olan bütüncül bir eylem planı hazırlanması gerekmektedir. Köylerin ancak sosyal yaşantı canlanırsa ve kullanıcılar artarsa fiziki anlamda daha iyi korunabileceği düşünülmektedir.²⁹

²⁸ ICOMOS, 2013, s. 6.

²⁹ Akdemir, 2014.

Ayrıca, koruma mevzuatına kırsal yerleşimler, kültürel peyzaj alanları ile ilgili gerekli maddelerin ve kavramların eklenmesinin, bu yöndeki yasal boşlukların giderilmesinin, kırsal yerleşimlerin korunmasına yönelik atılacak adımlarda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kemaliye ve çevre yerleşmelerde yer alan konutların yerel usta bilgi ve deneyimleri kullanılarak çağdaş koruma ilkeleri ışığında korunması ve onarılması, kimliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması, yere özgü uygulamaların öne çıkarılması, geçmişteki çoklu yapının/farklılıkların kent kültürüne katkılarının bellek ve imge değeri üzerine etkilerinin belirlenmesi, morfolojik ilişkiler bağlamında yerleşme dokusu izlerinin kesintiye uğramadan yaşatılması, kentsel müdahalelerde yerel/özgün değerlerin korunması açısından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Akdemir, M. Z. (Yürütücü), Alper, B. (Danışman), Yüzer, N., Ekşi Akbulut, D., Çiftçi, A., Korkmaz, E., Sarp, T. ve Atabeyli, E. YTÜ Bilimsel Araştırma Projesi "Kemaliye (Eğin) Evlerinin Çatı Ve Duvar Kuruluşlarının Tespiti Ve Koruma Sorunlarına Yönelik Öneriler", PROJE NO: 2012-03-01 KAP01, 2012-2014.
- Aksın, A. (2003), XIX. Yüzyılda Eğin (İdari, Fiziki, Sosyal ve İktisadi Yapı), Kemaliye (Eğin) Kültür Turizm ve Folklor Derneği Kültür Yayını No. 1, İstanbul.
- Alper, B. (1990), "Kemaliye (Eğin) Yerleşme Dokusu ve Evleri Üzerine Bir Araştırma", Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayın, E. (2012), "Bir 'Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj' Ögesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdelemeler" Mimarlık, Sayı 367, s.46-49.
- Pektaş, K. (2006), Kemaliye Eğin'de Türk Mimarisi, TŞOF, Ankara.
- Torbaoglu, E. (2010), "Özgün Yerleşmelerin Sürekliliği Üzerine Bir Araştırma; Kemaliye Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <http://www.cekulvakfi.org.tr/haber/kemaliyede-yilda-neler-oldu> [Erişim tarihi 25 Mayıs 2014]
- ICOMOS Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler (1999). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0943685001353670528.pdf [Erişim tarihi 06 Nisan 2014]
- ICOMOS Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (2003). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0205864001353670882.doc. [Erişim tarihi 22 Haziran 2014]
- ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf [Erişim tarihi 22 Haziran 2014]
- Nara Özgünlük Belgesi (1994). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0280118001353669454.pdf [Erişim tarihi 22 Haziran 2014]